

บทที่ 4

บทสรุป

จากการศึกษาที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาความร่วมมือส่วนภูมิภาคของอาเซียนมีอุปสรรคซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับภูมิหลังของความสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่มาก นอกจาก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเป็นภูมิภาคที่มีความแตกต่างกันมาก ทั้งทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจขนาดของประเทศและจำนวนประชากรแล้วความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิอาณานิคม ยังมีผลต่อการพัฒนาความร่วมมือส่วนภูมิภาคในกรณีของอาเซียนอย่างน้อย 2 ประการ คือ ประการหนึ่ง การปกครองของมหาอำนาจอาณานิคมมีลักษณะ "แบ่งแยกและปกครอง" (Divide and Rule) ทำให้ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาค รวมทั้งประเทศไทยซึ่งเป็นเพียงประเทศเดียวที่รักษาเอกราชไว้ได้ ขาดความคุ้นเคยในการติดต่อระหว่างกัน ประการที่สอง การตกอยู่ภายใต้การปกครองอาณานิคม ทำให้ประเทศสมาชิกอาเซียนส่วนใหญ่ค่อนข้างจะอ่อนไหวต่อการผสมผสานอธิปไตยของตน เข้ากับผลประโยชน์ในระดับภูมิภาค ยิ่งไปกว่านั้น ความขัดแย้งระหว่างกัน รวมทั้งปัญหาพื้นฐานของแต่ละประเทศ ทำให้ความร่วมมือในระดับภูมิภาคก้าวหน้าไปได้ช้า

การที่กลไกประจำซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการวางนโยบายตามโครงสร้างอันเป็นทางการของอาเซียน ได้แก่ การประชุมประจำปีระดับรัฐมนตรี (Annual Ministerial Meeting) ซึ่งเป็นการประชุมระหว่างรัฐมนตรีต่างประเทศ และการประชุมรัฐมนตรีเศรษฐกิจ (Meeting of Economic Ministers) มีขึ้นปีละ 1 ครั้ง และ 2 ครั้ง ตามลำดับ ทำให้บางครั้งการตัดสินใจและการกระตุ้นเตือนถึงความเร่งด่วนในการดำเนินการต่าง ๆ ไม่สามารถทำได้ทันต่อเหตุการณ์ นอกจากนั้น ลักษณะวิธีการตัดสินใจโดยฉันทามติ หรือ เสียงเอกฉันท์ ซึ่งแม้จะเป็นการรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไว้ แต่ก็ทำให้เกิดความล่าช้าในการบรรลุถึงความตกลงที่จะเร่งรัดไปสู่ความร่วมมือกัน

ลักษณะของปัญหาที่ประเทศสมาชิกมีอยู่ระหว่างกัน เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง

ที่เป็นอุปสรรคต่อความร่วมมือของอาเซียน ปัญหาเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นกรณีพิพาทเกี่ยวกับ
 เชื้อชาติ ลัทธิ เผด็จการและการปราบปรามผู้ก่อการร้าย ซึ่งเป็นปัญหาที่มีผลกระทบ
 ต่อความมั่นคงของสมาชิกแต่ละประเทศอย่างสูง เช่น กรณีพิพาทในลัทธิ เผด็จการ
 ชาวมาระหว่างมาเลเซียและฟิลิปปินส์ ปัญหาชายแดนระหว่างไทยและมาเลเซีย ปัญหา
 การเผชิญหน้าระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซีย และปัญหาทางด้านเชื้อชาติระหว่าง
 มาเลเซียและสิงคโปร์ เป็นต้น นอกจากนี้ ปัญหาเหล่านี้ยังเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับ
 มติมหาชน ทำให้การแก้ปัญหาจะต้องเป็นไปอย่างระมัดระวังและมีความรับผิดชอบสูง ดัง
 จะเห็นได้จาก การแสดงออกของมติมหาชนและสื่อมวลชนของฟิลิปปินส์ในการเรียกร้อง
 ดินแดนชาวมาระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซีย และการแสดงความคิดเห็นคัดค้านการเข้ามาปฏิบัติการปราบปรามโจรจีน
 คอมมิวนิสต์ของทหารมาเลเซียในเขตแดนไทย โดยนักศึกษา ประชาชนและสื่อมวลชน
 ไทย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม พบว่าการประชุมทวิภาคีระหว่างผู้นำประเทศอาเซียนมีบทบาท
 สำคัญในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ระหว่างประเทศสมาชิกดังกล่าว ทั้งนี้ส่วนหนึ่งของความ
 รุนแรงและการกระตุ้นมติมหาชนในปัญหาบางปัญหา เป็นไปโดยนโยบายของผู้นำ เช่น
 นโยบายการเรียกร้องดินแดนชาวมาระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซีย และ
 นโยบายการเผชิญหน้ากับมาเลเซียสมัยประธานาธิบดีมาคาปาบัลแห่งฟิลิปปินส์ และ
 นโยบายการเผชิญหน้ากับมาเลเซียสมัยประธานาธิบดีซูฮาร์โตแห่งอินโดนีเซีย ซึ่งเมื่อมี
 การเปลี่ยนแปลงผู้นำในทั้งสองประเทศ การปรับนโยบายของผู้นำใหม่ทำให้ความรุนแรง
 ของปัญหาลดน้อยลง แม้จะมีได้เป็นการแก้ปัญหาโดยเด็ดขาด แต่ก็ทำให้บรรยากาศของ
 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนอ่อนคลายลง และทำให้อาเซียนไม่แตกแยก
 ออกจากกัน

นอกจากการพบปะกันระหว่างผู้นำสองฝ่ายจะมีส่วนสัมพันธ์กับปัญหาความขัดแย้ง
 ระหว่างประเทศสมาชิกแล้ว ยังเป็นช่องทางสำคัญในการปรึกษาหารือเพื่อกำหนดนโยบาย
 และท่าทีของอาเซียนต่อสถานการณ์ระหว่างประเทศในช่วงเวลาต่าง ๆ สถิติที่เก็บรวบรวม
 จำนวนการประชุมทวิภาคีของผู้นำอาเซียนในแต่ละปี สามารถอธิบายได้โดยสถานการณ์
 ในช่วงปีนั้น ๆ เช่น ในปี ค.ศ. 1969 ไม่มีการพบปะระหว่างผู้นำอาเซียนเลย เนื่องจาก
 จากความตึงเครียดของปัญหาชาวมาระหว่างมาเลเซียและอินโดนีเซีย ในปี ค.ศ. 1975, ค.ศ. 1976 และ

ค.ศ. 1978 มีการประชุมทวิภาคีของผู้นำประเทศเหล่านี้ ถึง 11, 16 และ 12 ครั้ง ตามลำดับ ทั้งนี้อธิบายได้โดยสถานการณ์ระหว่างประเทศดังนี้คือ

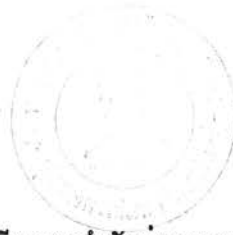
ก. ค.ศ. 1975 ในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ เกิดขึ้นในภูมิภาค 2 ประการคือ การถอนทหารสหรัฐฯ ออกจากอินโดจีน และการที่อินโดจีนตกอยู่ภายใต้การปกครองของคอมมิวนิสต์ บรรดาผู้นำอาเซียนต่างหวั่นเกรงว่า ประเทศของตน อาจถูกรุกรานจากอินโดจีนได้ในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเวียดนาม ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในหมู่ผู้นำอาเซียนที่ต่างเห็นความจำเป็นที่อาเซียนจะต้องปรับตัวเพื่อรับสถานการณ์ดังกล่าว

ในช่วงปีนี้ ผู้นำอาเซียนได้ใช้การพบปะทวิภาคีในการปรึกษาหารือกัน เกี่ยวกับสถานการณ์อินโดจีน ซึ่งตกอยู่ภายใต้การปกครองของคอมมิวนิสต์โดยเด็ดขาดในเดือน เมษายน 1975 และเพื่อหยั่งเสียงและสร้างความเข้าใจร่วมกันในข้อ เสนอที่จะจัดให้มีการประชุมสุดยอดห้าชาติขึ้นในปีต่อมา

ข. ค.ศ. 1976 เป็นปีที่มีการพบปะทวิภาคีระหว่างผู้นำอาเซียนมากที่สุด คือ 16 ครั้ง ทั้งนี้เป็นเรื่องซึ่งเชื่อมโยงกับการประชุมสุดยอดห้าชาติ เป็นครั้งแรกที่บาทลี ประเทศอินโดนีเซีย ระหว่างวันที่ 24-25 กุมภาพันธ์ ซึ่งนับ เป็นหัว เลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ ในประวัติศาสตร์ของอาเซียน โดยที่ประชุมได้ลงนามใน เอกสารสำคัญ 3 ฉบับคือ ปฏิญญา ความสมานฉันท์แห่งอาเซียน สนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (นับ เป็น เอกสารฉบับแรกที่ลงนามโดยหัวหน้าคณะรัฐบาลและได้รับสัตยาบัน ภายหลัง เป็นการ เน้นความผูกพันตามพันธะที่สมาชิกมีต่อกัน) และข้อตกลงจัดตั้งสำนัก เลขาธิการอาเซียน

การพบปะระหว่างผู้นำประเทศอาเซียนสองฝ่ายในระยะนี้ นอกจากจะเป็น การเตรียมตัว เพื่อการประชุมสุดยอดที่บาทลีแล้ว ยัง เป็นช่วงซึ่งผู้นำอาเซียนได้ให้ความสำคัญต่อความร่วมมือทาง เศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น เพื่อ เผชิญกับภัยคุกคามจากภายนอก นอกจากนี้ยัง เป็นการสร้างความมั่นใจในด้านนโยบายในหมู่ประเทศสมาชิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของประเทศไทยซึ่งได้มีการ เปลี่ยนแปลงรัฐบาลโดยคณะปฏิรูปการปกครอง

แผ่นดินในเดือนตุลาคม 1976

ค. ค.ศ. 1978 มีปัญหาที่มีความสำคัญต่อการพบปะระหว่างผู้นำอาเซียน คือ การบุกกรุกกัมพูชาและสถาปนาระบอบการปกครอง เสงสัมรินขึ้นโดย เวียดนาม ในเดือนมกราคม นอกจากการยึดครองกัมพูชาโดยทหาร เวียดนามจำนวน 180,000-200,000 คนและความผูกพันที่เพิ่มขึ้นระหว่างไซเวียดและ เวียดนาม จะเป็นการทำลายดุลย์แห่งอำนาจในอินโดจีนแล้ว การลั่งไหลเข้ามาของผู้อพยพหนีภัยสงครามยังเป็นปัญหาหนักต่อประเทศไทยในช่วงปีนี้ จึงมีการพบปะหารือกันบ่อยครั้งระหว่างผู้นำอาเซียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างผู้นำไทย คือ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ และผู้นำอาเซียนอื่น ๆ ในปัญหาเกี่ยวกับสถานการณ์โดยทั่วไปในกัมพูชาและบริเวณชายแดนไทย ปัญหาผู้ลี้ภัย และการเรียกร้องให้เวียดนามร่วมมือในการแก้ปัญหา

สถิติความถี่ที่ผู้นำประเทศต่าง ๆ มีการพบปะกันมากในระยะเวลา 3 ช่วง ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจร่วมกันซึ่งทำให้ผู้นำเหล่านี้เดินทางติดต่อกันมาก คือ การมองว่ามีภัยร่วมกัน ได้แก่ การที่อินโดจีนตกอยู่ภายใต้การปกครองของคอมมิวนิสต์ และการที่กัมพูชาถูกยึดครองโดย เวียดนามซึ่งมีไซเวียดหนุนหลัง อย่างไรก็ตาม สถิติในช่วง ค.ศ. 1979 เป็นต้นมาเริ่มลดลงเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพราะยังไม่มีสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันเกิดขึ้นอีก แต่แนวโน้มก็แสดงให้เห็นว่า หากเกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ ซึ่งเป็นวิกฤตการณ์ขึ้นอีก ก็คงจะมีการประชุมทวิภาคีระหว่างผู้นำอาเซียนมากขึ้นตามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิกฤตการณ์ในอินโดจีนซึ่งความจริงแล้ว เป็นประเทศภายนอกกลุ่ม จะเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ผู้นำอาเซียน เคลื่อนไหวพบปะปรึกษาหารือกันมากขึ้น แต่ในเวลาเดียวกันผู้นำเหล่านี้ก็ เล็งเห็นความสำคัญของการร่วมมือกันพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อสร้างความสามารถในการปรับตัวให้ต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ทั้งในระดับชาติและภูมิภาค (National and Regional Resilience) ตัวอย่างของความพยายามดังกล่าว เห็นได้จากการเดินทางเยือนฟิลิปปินส์ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในปี 1975 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่สถานการณ์ในอินโดจีนมีความรุนแรง

มาก ผู้นำไทยและฟิลิปปินส์ได้ให้ความสนใจต่อแนวความคิดเกี่ยวกับตลาดร่วมอาเซียน (ASEAN Common Market) ซึ่งแม้แนวความคิดนี้จะยังไม่เป็นจริงขึ้นมา แต่ก็แสดงให้เห็นว่าได้มีการปรึกษาหารือกัน เกี่ยวกับทางเลือกของแนวการพัฒนาทาง เศรษฐกิจของอาเซียน ควบคู่ไปกับการปรึกษาหารือปัญหาทางการ เมือง เสมอ นอกจากนั้น ยังเห็นได้จาก การให้ความสำคัญต่อการร่วมมือในด้านพลังงาน เพื่อ เป็นการประกันความมั่นคงของ ประเทศสมาชิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศผู้บริโภคน้ำมันในกรณีนี้อาจ เกิดความขาดแคลน หรือวิกฤตการณ์น้ำมันขึ้นอีก เป็นต้น

การประชุมทวิภาคีของผู้นำมีบทบาทในการสร้างความ เข้าใจในนโยบายต่างประเทศของกันและกันด้วย ดังจะ เห็นได้จากการปรึกษาหารือกันในเรื่องนโยบายการ คุ้มครองเงิน ซึ่งแต่ละประเทศมีนโยบายและ เหตุผลที่แตกต่างกันในการที่จะ เปิดความสัมพันธ์ กับจีนหรือไม่ นอกจากนั้นการประชุมผู้นำสองฝ่ายยังเป็นโอกาสที่ประเทศสมาชิกสามารถ ปรึกษาร่วมกัน เข้าใจในทัศนะ เกี่ยวกับนโยบายต่อประเทศภายนอกกลุ่มซึ่งฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อาจ ยอมรับได้โดย เป็นการรักษาหน้าของทั้งสองฝ่าย เพื่อหลีกเลี่ยงการโต้แย้งกันในที่ประชุม ซึ่งอยู่ในกรอบของอาเซียน เช่น การที่ไทยไม่อาจยอมรับหลักการกวานตัน (Kuantan Principle) ซึ่งเสนอโดยผู้นำอินโดนีเซียและมาเลเซีย ซึ่ง พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ก็ได้มีโอกาสนอธิบาย เรื่องนี้แก่ประธานาธิบดีซูฮาร์โตในการ เดินทางไปเยือนอินโดนีเซียในปี 1980 การสร้างความ เข้าใจที่ตรงกันในการดำเนินนโยบายต่อปัญหาภูมิภาคนี้ ทำให้ บทบาทของอาเซียนในความพยายามแก้ปัญหาดังกล่าวได้รับการยอมรับในระดับระหว่าง ประเทศและสหประชาชาติ

ดังกล่าวข้างต้น แสดงว่าการประชุมสุดยอดแบบทวิภาคีระหว่างผู้นำประเทศ อาเซียน เป็นกลไกนอกโครงสร้างของอาเซียนซึ่งประเทศสมาชิกใช้เป็นช่องทาง เสริม ในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของอาเซียนเป็นส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องซึ่ง มีผลกระทบและอ่อนไหวสูงและอาจมีผลเสียหายนำมาพูดขึ้นนี้ ในที่ประชุมอาเซียน ก่อนที่จะ ได้มีการหยั่ง เสียงของสมาชิกแต่ละประเทศเสียก่อน การประชุมสุดยอดทวิภาคีเหล่านี้ มีผลต่อประสิทธิภาพของอาเซียนในด้านการกำหนดทิศทางของนโยบาย การทำให้เกิด

สภาพแวดล้อมที่นำไปสู่ความร่วมมือกันต่อไปและการปรับปรุงคุณภาพความเป็นเอกลักษณ์ของอาเซียนเอง นอกจากนี้ยังได้มีส่วนในการรักษาไว้ซึ่งสันติภาพ ความก้าวหน้า และความมั่นคงในภูมิภาค

นอกจากนั้น การศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับการประชุมสุดยอดทวิภาคีในกรณีของอาเซียน แสดงให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองของผู้นำระดับสูง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของการทูตแบบเอเชียซึ่งปฏิบัติกันในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการปรึกษาหารือ การชักจูงใจการเสนอความคิด การจำกัดการกระทำ การแก้ไขข้อพิพาทและการนำสู่การตกลงกันที่สุดในที่สุด ซึ่งผู้นำอาเซียนได้ถือปฏิบัติกันมาจนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นลักษณะเด่นของ "วิถีทางแบบอาเซียน" (ASEAN Way) และจากที่ได้ศึกษามาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้นำได้มีส่วนในการพัฒนาแนวความคิดต่าง ๆ เช่น ความมั่นคง การป้องกันทางการเมืองความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการปรับตัวต่อสถานการณ์ เป็นต้น ซึ่งในเรื่องนี้ นายคาร์ลอส โรมูโล อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศฟิลิปปินส์ได้กล่าวเปรียบเทียบไว้ว่า

"ผู้นำ เป็น เสมือนสถาปนิกซึ่งออกแบบนโยบาย เจ้าหน้าที่ระดับต่าง ๆ เป็น เสมือนช่างไม้ซึ่งสร้างผลงานขึ้นมาตามแบบซึ่งสถาปนิกได้วางไว้ เป็น เรื่องสำคัญมากที่ผู้นำสองฝ่ายซึ่งพบปะปรึกษาหารือกันจะต้องแน่ใจว่าโครงการที่ทั้งสองประเทศวางร่วมกันจะ เข้ากันได้กับผลประโยชน์ของอาเซียนเป็นส่วนรวม"¹

นอกจากการ เดินทาง เยี่ยม เยือนกันของผู้นำจะเป็น โอกาสที่ผู้นำจะได้ปรึกษาหารือกันในปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมแล้ว ในการเดินทางของผู้นำแต่ละครั้งยังเป็นโอกาสที่เจ้าหน้าที่ในระดับต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนร่วมในการเตรียมการ ได้มีโอกาสทำงานและประสานงานร่วมกันทำให้เกิดความรู้สึกคุ้นเคยกันมาก เช่น การเสนอข่าวของสื่อมวลชน เกี่ยวกับการเยือน ทำให้ประชาชนในแต่ละประเทศได้ทราบ

¹ Far Eastern Economic Review February 18, 1977, p. 25.

ข่าวและรู้จักประเทศเพื่อนบ้านอาเซียนของคนมากขึ้น ข้อตกลงบางอย่างซึ่งผู้นำส่วน
 ส่งเสริม เช่น ข้อตกลงเกี่ยวกับการคมนาคม ได้แก่ ข้อตกลงการเปิดบริการเครื่อง
 บินตัวระหว่างสิงคโปร์และกัวลาลัมเปอร์ โดยทั้งสายการบินสิงคโปร์และมาเลเซีย
 การเปิดเส้นทางบินตรงระหว่างสิงคโปร์และมาเลเซียโดยสายการบินสิงคโปร์และการค้า
 ตลอดจนการส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างกัน ทำให้ประชาชนของแต่ละประเทศมี
 โอกาสเดินทางติดต่อกับประเทศอาเซียนด้วยกันมากขึ้น มีความรู้สึกคุ้นเคยและใกล้ชิด
 กันมากขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันในทุกระดับและเป็นรากฐาน
 ของภูมิภาคนิยม (Regionalism) ซึ่งหมายถึง การที่ประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ในภูมิภาค
 เดียวกัน และมีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน ครอบคลุมถึงความสำคัญที่จะต้อง
 พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Interdependence) หันเข้ามาร่วมมือกันในระดับภูมิภาค
 เพื่อเป็นแนวทางในการบรรลุซึ่งวัตถุประสงค์ของผลประโยชน์แห่งชาติและภูมิภาค¹

อย่างไรก็ตาม อาเซียนยังอยู่ห่างไกลจากความเป็นบูรณาการตามแนวความคิด
 ของนักทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งได้เสนอไว้ข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่จะเห็นความ
 กักตุนไปสู่ศูนย์กลางใหม่ในระดับเหนือชาติ และในปัจจุบันก็ยังไม่มีความชัดเจน
 ความปรารถนาที่ต้องการให้อาเซียนพัฒนาไปไกลถึงขั้นนั้น แต่อย่างน้อยก็เป็นที่คาดหวัง
 ว่า อาเซียนน่าจะช่วยก่อให้เกิดความรู้สึกความเป็นภูมิภาค (Regional Consciousness)
 ในการที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือและการพัฒนาที่มีประโยชน์ต่อประชาชาติทั้ง
 มวลในภูมิภาค ซึ่งในระยะเวลาที่ผ่านมา ผู้นำมีส่วนในการสร้างบรรยากาศของความ
 เข้าใจและการลดหรือหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ซึ่งเป็นพื้นฐานของความปรารถนาดีต่อ
 ความร่วมมือกันในภูมิภาคและทำให้อาเซียนคงอยู่มาจนปัจจุบัน และเป็นที่เชื่อได้ว่าแบบ
 แผนการประชุมทวิภาคีระหว่างผู้นำจะยังคง เป็นกลไกที่สำคัญในการช่วยให้เกิดความเข้าใจ
 และแก้ไขความขัดแย้งระหว่างสมาชิกซึ่งอาจเกิดขึ้นในอนาคต สิ่งสำคัญ คือ จะต้อง
 "เจตนาจริง" ที่จะปรับความเข้าใจและแก้ปัญหากันอย่างแท้จริง โดยคำนึงถึงอาเซียน
 เป็นหลัก.

¹ โปรดดูเพิ่มเติมใน Xuto, Regional Cooperation in Southeast Asia, p. 2-9.